

Монастирська Х. Р.,

аспірант кафедри загального та германського мовознавства,

асистент кафедри англійської філології

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ АЛЕГОРІЇ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. Статтю присвячено опису комунікативної функції алегорії у сучасному українському художньому тексті. Стверджуємо, що художній текст як комунікативна одиниця здійснює передачу інформації, впливає на мовну картину світу читача завдяки текстовим повідомленням із закодованим смислом. В основі алегорії лежать спільні фонові знання адресанта й адресата, які допомагають осмислити вдачу людини, її індивідуалізовану свідомість. Алегорема як одиниці алегорії – це носії комунікативного навантаження, що відображають інтенції, вмотивовані авторською позицією, мають мовно-естетичний ефект. Когнітивний аналіз тексту дає можливість визначити інтенції адресанта. Під комунікативною інтенцією класифікуємо реалізацію інтенції (волі, наміру, бажання) у мовній формі. Мовленнєва інтенція може унаочнювати лінгвістичний опис лише за умови проходження таких етапів: намір – смисл – текст / висловлення. Автор художнього тексту, зважаючи на метод конструювання художньої дійсності, прямо або закодовано відбиває своє ставлення до відображеного у тексті, перебуває у взаємозв'язку із ним. Адекватність сприйняття адресатом кодової інформації у художньому тексті залежить від таких факторів, як: 1) фонові знання; 2) інтелектуальний рівень; 3) загальнокультурний рівень; 4) вік; 5) рівень володіння мовою; 6) ментально-психосоматичні характеристики; 7) комунікаційна позиція на момент взаємодії. Авторський задум і його суб'єктивна позиція впливає на спосіб передачі інформації. Кожному тексту характерна модальна валентність, під якою розуміють ставлення автора до повідомлення, його концепції, зорієнтовані на адресата. Виділяємо низку комунікативних функцій, що виконують алегорійні одиниці у художньому тексті, а саме: припущення, прохання, рекомендації (поради), погрози, суворі вимоги (наказу), пояснення, іронії, осуду.

Ключові слова: алегорія, комунікативна функція, алегорема, художній текст, інтенція, комунікативна інтенція, модальна валентність, намір, смисл.

Постановка проблеми. Різномасштабність вивчення тексту вмотивована виконанням ним численних функцій. Актуальність дослідження структурно-семантичної об'єктивності алегорії крізь призму комунікативної функції в художньому тексті ґрунтована на твердженні про те, що алегорія, будучи елементом гри, виявляє себе модифікованою одиницею, формує макросемантику тексту. Основні завдання – розкрити за допомогою алегорема приховану інформацію та ідею художнього тексту; розробити параметри класифікації алегорем, зважаючи на комунікативно-інтенційний зміст тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві побутує думка, що текст, зокрема художній,

є «вищою формою реального вияву комунікативної сутності мови» [12, с. 134]. Багатовимірність тексту полягає у складній комунікативній природі, яка становить триаду: «автор (творець тексту) – текст (матеріальне втілення мовленнєво-мисленнєвої діяльності) – читач (інтерпретатор тексту)» [2, с. 8]. Ця взаємодія реалізується певними вербальними показниками, такими як поетичні тропи, фігури, цитати, ліричні відступи, сюжети, що уможливають «діалогічні відношення» автора та читача [6, с. 510] і формують образне тло. Наша розвідка є першою систематичною спробою встановити й описати комунікативну функцію одиниць алегорії – алегорем, які моделюють художню дійсність, формують асоціативно-образне тло художнього тексту.

Мета статті полягає у з'ясуванні поняттєвого навантаження комунікативної функції алегорії у сучасному українському художньому тексті.

Виклад основного матеріалу. Текст як феномен лінгвальної та екстралінгвальної дійсності відіграє роль обов'язкового складника комунікативного процесу, котрий фіксує, зберігає і передає інформацію у часі та просторі, відбиває психічне начало людини, є продуктом конкретної історичної доби, формою культури та відображає соціокультурні традиції [1, с. 146].

У зв'язку з викладеними твердженнями актуальним є аналіз алегорійних одиниць у комунікативній функції, адже їхнє семантичне навантаження скероване на відтворення міжособистісних відношень автор – читач і має на меті передачу конкретного повідомлення.

Творення художньої дійсності тексту мотивоване інтенціями автора. Вважаємо, що алегорія «як результат взаємодії власне семантичного (пропозиційного) змісту з прагматичною настановою» [13, с. 60] є засобом передачі авторського повідомлення та невід'ємним компонентом парадигми адресант – текст – реципієнт.

Алегорія базується на спільних фонових знаннях адресанта й адресата, котрі «з проекцією на мовні форми вираження відкривають перспективи осмислення вдачі людини в її ментальному стані, індивідуалізованій свідомості» [9, с. 54]. Послугуючись алегорією, автор художнього тексту піднімає важливі проблеми та теми, моделює мовленнєву ситуацію. Адекватність сприйняття реципієнтом кодової інформації повідомлюваного залежить від таких факторів, як: 1) фонові знання; 2) інтелектуальний рівень; 3) загальнокультурний рівень адресанта; 4) вік; 5) рівень володіння мовою; 6) ментально-психосоматичні характеристики; 7) комунікаційна позиція на момент взаємодії [9, с. 105].

Під комунікативною інтенцією розуміємо втілення інтенції (волі, наміру, бажання) у мовній формі, тому що мовленнєва

інтенція може унаочнювати лінгвістичний опис лише за умови проходження таких етапів: «намір – смисл – текст / висловлення» [15, с. 30]. А.П. Загнітко підкреслює, що комунікативно-інтеційний зміст – це невід’ємна складова частина кожного речення та, зокрема, тексту [6, с. 122]. Когнітивний (концептний) аналіз тексту дає можливість визначити інтенції адресанта.

Побудова композиційного тла художнього тексту, ставлення автора до зображуваного, яке втілюється у категорії оцінності, образності, емотивності, експресивності, у специфіці реалізації змістово-фактичної, змістово-концептної та змістово-підтекстової інформації, є показниками суб’єктивної модальності [11, с. 152, с. 108]. Згідно з концепцією І.Р. Гальперіна автор художнього тексту прямо або опосередковано (закодовано) відображає своє ставлення до представленого у тексті, тобто перебуває у взаємозв’язку з текстом [4, с. 123].

Сучасні дослідники тексту виокремлюють як *Автора-Наратора*, так і *Метаавтора*. Н.В. Кондратенко зазначає, що «автор-наратор уособлює внутрішньотекстову реальність, суб’єктивно-текстова діалогічність у цьому разі реалізована не через авторське, а оповідне мовлення; натомість ідейні погляди метаавтора не збігаються з поглядами оповідача, автор виступає креатором власної реальності, коментує й оцінює створене» [8, с. 148]. У цьому контексті виділяємо низку комунікативних функцій алегорійних одиниць: припущення, прохання, рекомендації (поради), погрози, суворої вимоги (наказу), пояснення, іронії, осуду.

Проаналізуємо ці позиції:

– **позначення припущення:** *Він дивився на всіх трьох і відчував, що зараз замакає, мов баран, поповзе по килиму навколишки і видасть всі три чарки напою, а можливо, й увесь сьогоднішній обід* (І. Роздобудько. «Тут і тепер»). Текст експлікує алегорему на позначення людини, котра перебуває у стані алкогольного сп’яніння. Автор вибудовує нову смислову модель, вербалізовану у лексичних одиницях *поповзе по килиму навколишки, видасть три чарки напою, сьогоднішній обід*. Значення цих лексем нівелюють символічний компонент слова *баран* – уособлення глупоти, простуватості, нерозумності. Іntenцію припущення передано конструкцією, яка вербалізує ймовірність: *відчував, що зараз замакає, мов баран*;

– **вираження прохання:** *Врятуй мене, Бога ради! – прошепотів він спрагло. – Врятуй, пташе, бо я починаю боятися. Он вона, жінка-птаха, котра відвідує невільників та самотніх. Онде її чоло світиться в темні, сріблите й рівне, прикрашене перловою наміткою, – перли тихо сяяли в сутіні, яка розріджувалася чи примеркла, коли місяць заплітався павутиною. Он вони, очі, – справді наче зорі, але не ті, з неба, до яких даремно намагався досягнути думкою Розенрох, а живі й теплі, в яких можна заблукати, – хід у світ дивного росту та весни. Онде вони – руки, простягнені вздовж ясного й чудового тіла, які за мить можуть стати крильми і які були перед цим крильми. Онде вони – груди, дві сніжно-білі гори, повні сілупчого, сонячного молока, – він може припасти до них і пити й насититися* (В. Шевчук. «Птахи з невидимого острова»). Образ птаха, за твердженням Н. Городнюк [5], стає уособленням духовних цінностей: потреби пізнання, прагнення до самовдосконалення й істини, мрії. Прохання адресанта вербалізується за допомогою алегоремі-апелатива *пташе*, який позначає набір сем «надія на повернення з неволі», «здобуття свободи», «одержання розради»;

– **вираження рекомендації (поради):** *Йди, сороко, – сказав. – Або ж рота на замок. І ключика сховай. Сказав, бо бачив, як до хати Оленка підходить. А ледь ступила й чемно до Ольки привіталася, та, не випустивши й пари з вуст, з підтистнутими губами, мов боялася з рота воду випустити, із хати вийшла* (В. Лис. «Століття Якова»). Авторська рекомендація виражена дієсловами у наказовій формі *йди, рота на замок, ключика сховай*, що позначають бажану дію за певних обставин. Денотативна сема лексеми *сорока* («лісовий птах родини воронних з довгим хвостом і чорно-білим пір’ям, що видає характерні звуки – скрекотіння») нівелюється [14, 9, с. 463], символічний компонент «надмірно балакуча людина (перев. жінка)» [14, 9, с. 463] виходить на перший план, звідси алегорема *сорока* позначає людину, котра полюбає точити лясси;

– **позначення погрози:** *Тетянка про Старостенків наказ німцю женитися уже тиждень як знала, бо уїдливі секретар парткому Ласочка якось заскочив до клубної бібліотеки, де Тетянка ридала над жіночими романами з восьмої ранку до сьомої вечора, і – у лоба. <...> Ти як зі мною розмовляєш, корова! Та я тебе... Я тебе... Знайшла собі тепле місце, це і рота роззявляє! Підеш мені на буряки, скоро мовчати навчишся!* (Люко Дашвар. «Молоко з кров’ю»).

Активізацію погрози пов’язано зі звертанням, алегорійним пейоративом – носієм негативної мовної оцінки. Меліоративна та пейоративна оцінка розглядаються як протилежні поняття щодо нульової оцінки, що є точкою відліку [7, с. 4]. Зв’язок лексеми *корова* з предикативними конструкціями *ти як зі мною розмовляєш, знайшла собі тепле місце, рота роззявляє, підеш на буряки, скоро мовчати навчишся* підсилює інтенсивність погрози. Еліптичні речення *Та я тебе... Я тебе...* передають інтенції волевиявлення адресанта. Алегорема *корова* у контексті експлікує не «велику парнокопитну свійську молочну тварину» [14, 4, с. 295], а символічну семантику на позначення незграбної, товстої або нерозумної жінки [14, 4, с. 295];

– **відображення суворої вимоги (наказу):** – *Ти мені, Стьопко, не тягни! Оце це трохи потерплю. Після жнив не оженишся з горбоносою, шию скручу. – За що? – За те, що слова не дотримував. Нам таких цвіркунів, бляха-муха, не треба! – Грошей нема. Окуляри треба міняти, а у мене... – Ти мене цими казками не годуй. Щоби завтра до дівки пішов! Зрозумів?* (Люко Дашвар. «Молоко з кров’ю»).

Мовно-естетичне тло на позначення суворої вимоги (наказу) відбивається за допомогою формально-смислових компонентів наказу, які відтворюють художню образність і передають експресивність вислову *не тягни, не оженишся <...> шию скручу, казками не годуй, щоби завтра до дівки пішов, зрозумів*. Непересічну роль відіграє вживання окличних і питальних речень, що додають тексту емоційного забарвлення. Евфемізм *бляха-муха* відображає здивування, досаду, роздратування чи інші сильні емоції [3], таким чином моделює фрагмент художнього тексту. Алегорема *цвіркун* втрачає денотативну смислову конотацію «комаха підряду прямокрилих, яка тертям крил створює тріскучі звуки» [14, 11, с. 187] та послуговується позначенням негативних морально-етичних якостей, унаочнює несерйозного чоловіка, котрий дає марні обіцянки;

– **відображення пояснення:** – *Але ж наш будинок старий, – виправдовується Пазьо. – Ще австрійський. А старі будинки так мають – їх неможливо вичистити до блиску. Хочеш, продамо цю квартиру. Переїдемо в новобудову. Там усе*

буде сяюче і нове. – Не хочу! Хочу жити тут, у цьому свинарнику! Я свиня, і маю жити у свинарнику! Я – свиня! Пазьові дуже її шкода. Він не знає, що ще сказати, аби Фаня заспокоїлася (Т. Маличчук. «Звіроросль»).

Найменування героя свинєю, адресант наділяє його якостями неохайної, непорядної людини. Взаємодія алегорії з контекстними елементами *маю жити у свинарнику, хочу жити <...> у цьому свинарнику* породжує приращення нових смислів. Зміщенням смислових акцентів есплікується образ неохайної жінки, сема «скнарність» (*Переїдемо в новобудову. Там усе буде сяюче і нове. – Не хочу! Хочу жити тут, у цьому свинарнику!*), асоціації «непотріб», «бруд», «жадібність» (*неможливо вичистити до блиску*) додають контексту динамічності. Вислів *Я – свиня!* наштовхує на думку, що автор тексту таким чином висловлює докори сумління людини, яка вчинила неморальний вчинок;

– **вербалізація іронії:** *Всі погляди – відверто чи приховано – стежили за ходом цих двох доісторичних рептилій, вицент укритих зморшками, ніби вони виповзли з неоліту. Даю руку на відсіч, що кожен з того молодого м'ясного рагу подумав так: як було б добре, якби через двадцять, сорок чи п'ятдесят мати можливість ось так заходити в море* (Роздобудько І. «ЛСД. Ліцей слухняних дружин»). Текстовий фрагмент збагачено семантикою алегорії *рептилія*, використаної як засіб експресії, який необхідно розшифрувати, щоб зрозуміти ситуацію. Алегорема дає можливість есплікувати поняття старості. З одного боку, компоненти *доісторичні, вицент укриті зморшками, ніби вони виповзли з неоліту* привносять конотацію іронічності, породжуючи асоціат «старий як світ», звідси констатуємо негативне ставлення до старості як вікового періоду життя. З іншого – метафора *молоде м'ясо рагу*, що змальовує молодь, нарощує саркастичні нашарування. Контекстні одиниці *як було б добре, якби через двадцять, сорок чи п'ятдесят мати можливість ось так заходити в море* як вузлові елементи тексту виявляють конотації задрощів і невпевненості у завтрашньому дні;

– **вербалізація осуду:** *Вони лежали на махровій траві, і ящірка боялась поворухнутись, їй здавалося, що вона от-от помре, беззачеена, нікому не потрібна. Ящірка плакала. – І завжди отак режуть. Що шукало, те й знайшло. Чого киснеи?* (Л. Пономаренко. «Земляне серце»).

Залучення у художній текст алегорії асоціюється з новими смисловими параметрами повідомлення. У словниковій статті вказано, що *ящірка* – «невеликий плазун із видовженим тілом, покритим дрібною роговою лускою, і з довгим хвостом» [14, 11, с. 662]. Символічне поняття *ящірка* передає як позитивну, так і негативну оцінність (позначає логіку, набожність, безсмертя, а також ворожіння, ледачість) [10]. У контексті *ящірка* дорівнює беззачееній жінці, це засвідчують компоненти *лежали на махровій траві, здавалося, що вона от-от помре, беззачеена, нікому не потрібна*. Пропозиція *Ящірка плакала* уможливує підведення підсумку, що вона шкодує через скоєне;

– **реалізація схвалення:** *Артьом Миколайович бере Григорівну за руку. – Ви якось схудли чи мені здається? – Здається. Куди мені ще більше худнути. Я і так як саранча. – Якщо і саранча, то дуже гарненька* (Т. Маличчук. «Звіроросль»).

Ядром значення алегорії є номінація на позначення комах. Саранча (сарана) – «комаха, схожа на коника, яка перелітає величезними зграями, знищує посіви і рослинність; небезпечний шкідник сільського господарства» [14, 9, с. 58].

На ґрунті семантичного аналізу виділимо семи, що есплікують ядрові значення алегоричної одиниці: «шкідник», «той, хто живе у зграї». Однак жодне із вказаних значень не вербалізується у текстовому фрагменті. Взаємодія алегорії з елементами текстового середовища *Саранча + схудли + куди ще більше худнути* має наслідком вихід за межі традиційної семантики. У контексті *Куди мені ще більше худнути. Я і так як саранча* алегорема *саранча* відбиває риси зовнішності людини, позначає худорляву статуру. Пропозиція *Якщо і саранча, то дуже гарненька* оприявнює позитивне ставлення до зображуваного, а вислів *бере Григорівну за руку* наштовхує на думку про наявність романтичних почуттів.

Висновки. Доходимо висновку, що художній текст як завершена комунікативна одиниця, забезпечуючи передачу інформації, зазнає впливу ситуативної модальності через ускладнені текстові повідомлення з закодованим смислом. Перспективи подальшого дослідження полягають у з'ясуванні суті комунікативної функції сучасного художнього тексту, її місця з-поміж інших функцій і визначенні точки їх перетину у художньому тексті.

Література:

1. Бачевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
2. Валгина Н.С. Теория текста : учебное пособие. Москва : Логос, 2004. 280 с.
3. Викисловарь. URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%B1%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B0%D0%BC%D1%83%D1%85%D0%B0> (дата звернення: 11.10.2019).
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : URSS, 2007. 144 с.
5. Городнюк Н. . Культурні аспекти проблеми демонічної жіночості у творчості Валерія Шевчука. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2004. № 9. URL: <http://glavred.info/archive/2009/08/04/174420-0.html> (дата звернення: 10.10.2019).
6. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
7. Коваленко Е.В. Языковая актуализация пейоративной оценки: на материале английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Барнаульский государственный педагогический университет». Барнаул, 2006. 192 с.
8. Кондратенко Н.В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського дискурсу : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.
9. Кононенко В.І. Текст і слово : монографія. Київ-Івано-Франківськ : ПНУ, 2017. 189 с.
10. Краткая энциклопедия символов. URL: <http://www.symbolarium.ru/index.php/%D0%AF%D1%89%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0> (дата звернення: 11.11.2019).
11. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. Москва : КомКнига, 2007. 272 с.
12. Матвійчук Т.П. Наукове трактування тексту та його роль у комунікативній діяльності людини. URL: [file:///D:/Nchnpu_10_2012_9_40%20\(1\).pdf](file:///D:/Nchnpu_10_2012_9_40%20(1).pdf) (дата звернення: 05.12.2019).
13. Поліщук Н.П. Комунікативна функція тексту в теорії мовленнєвого впливу. *Studia philologica*. 2014. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2014_3_13 (дата звернення: 06.12.2019).
14. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / ред. І.К. Білодід. Київ, 1994. 670 с.
15. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. Москва : Русский язык, 2002. 216 с.

Monastyrska Kh. Communicative function of allegory in the contemporary Ukrainian artistic text

Summary. The article is devoted to the description of the communicative function of allegory in a contemporary Ukrainian artistic text. It is stated that the artistic text as a communicative unit transmits information, influences the linguistic picture of the world of the reader through text messages with encoded meaning. The allegory is based on the common background knowledge of the addresser and the addressee, which helps to comprehend the person's disposition, his individualized consciousness. Allegories, as units of allegory, are bearers of communicative load, which reflect the intentions motivated by the author, have a linguistic and aesthetic effect. Cognitive analysis of the text makes it possible to determine the intentions of the addresser. Under communicative intention, we classify the realization of intention (will, intention, desire) in a linguistic form. Communicative intention can only refine linguistic description if the following stages are completed: intention – meaning – text / expression. Due to the method of constructing an artistic

reality, the author of an artistic text directly or encoded reflects its relation to the presented information in the text. The adequacy of the recipient's perception of the coded information in the text depends on the following factors: 1) background knowledge; 2) intellectual level; 3) the cultural level of the addresser; 4) age; 5) level of language proficiency; 6) mental-psychosomatic characteristics; 7) communication position at the moment of interaction. The author's conception and his subjective position influences the way information is conveyed, we assert that each text is characterized by a modal valency, which means the author's attitude to the message, their concepts that are oriented on the addressee. We distinguish a number of communicative functions performed by allegorical units in an artistic text, namely: assumptions, requests, recommendation (advice), threat, strict requirement (order), explanation, irony, disapproval.

Key words: allegory, communicative function, allegoreme, artistic text, intention, communicative intention, modal valency, intention, meaning.